

جنبش‌ها و نهضت‌های اسلامی و اصلاحی در تاریخ اسلام

مولفان:

آله بخش آذربایون - طایفه آذربایون

نشر مرکزی
بهار ۱۳۹۹

سرشناسه	: آذر پیوند، اله بخش، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: جنبش‌ها و نهضت‌های اسلامی و اصلاحی در تاریخ اسلام/ مولفان اله بخش
مشخصات نشر	: آذر پیوند، طیبه آذر پیوند.
مشخصات ظاهری	: تبریز: عصر زندگی، ۱۳۹۹
شابک	: ۲۵۶ص. ۴۵۰۰۰ ریال 978-622-6807-04-3
وضعیت فهرست‌ریسی	: فیپا
موضوع	: جنبش‌ها و قیام‌ها - کشورهای اسلامی
موضوع	: Insurgency - Islamic countries
شناسه افزوده	: آذر پیوند، طیبه، ۱۳۶۲ -
رده بندی کنگره	: BP ۲۳۱/۶
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۴۸۱.۲
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۵۸۱۷۱۸۵

عنوان: جنبش‌ها و نهضت‌های اسلامی - اله بخش در تاریخ اسلام

مولف: اله بخش آذر پیوند - طیبه آذر پیوند

نوبت چاپ: یکم، ۱۳۹۹، ۱۰۰۰ نسخه قیمت: ۴۵۰۰۰ ریال

مونتاز و صفحه بندی: آذین چاپ و صحافی: آذین نشر: عصر زندگی

شابک: ۳-۰۴-۶۸۰۷-۶۲۲-۹۷۸ (ISBN : 978-622-6807-04-3)

تلفن پخش: ۰۹۹ ۲۴۹۹ / ۰۹۹ ۸۰۶۳ ۴۹۷

سایت: www.azbooks.ir

همه‌ی مسئولیت‌های مطالب کتاب برعهده‌ی مؤلف / مترجم است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
	فصل اول سیری کوتاه از جریان اصلاحات در تاریخ اسلام
۷.....	اندیشه اصلاحی در قرآن.....
۸.....	اندیشه اصلاحی و امامان شیعه.....
۱۰.....	روایات و اندیشه قرآنی و احادیث مربوط به ظهور مصلح در تاریخ اسلام.....
۱۶.....	قیام علویان.....
۱۸.....	معتزله و اندامره (اهل سنت).....
۲۳.....	منابع فصل اول.....
	فصل دوم اندیشه و تفکر سلفی در تاریخ اسلام
۲۷.....	احمد بن حنبل (۲۴۱-۲۴۰هـ).....
۲۷.....	اندیشه و تفکر احمد بن حنبل.....
۲۹.....	حامد الکفار و عزیزاحمد.....
۳۰.....	بحران سیاسی و اخلاقی.....
۳۱.....	ابن تیمیه (۷۲۸-۶۶۱هـ).....
۳۳.....	اندیشه سیاسی ابن تیمیه.....
۳۳.....	جهت گیری ابن تیمیه درمورد اهل بیت و شیعیان.....
۳۶.....	جنبش حنبلی وهابیه محمدبن عبدالوهاب.....
۴۱.....	عقاید محمدبن عبدالوهاب.....
۴۳.....	پیشنهادهای.....
۴۴.....	شکل گیری جنبش طالبان در پاکستان و افغانستان.....
۵۴.....	اندیشه اعتقادی و فکری جنبش طالبان.....
۵۶.....	جهاد و جوامع جاهلیت.....
۵۹.....	منابع فصل دوم.....
	فصل سوم جنبش های اسلامی و اصلاحی در جهان عرب
۶۲.....	موج های بیداری جهان اسلام در قرن نوزدهم.....
۶۳.....	امپراتوری عثمانی.....
۶۴.....	مصر.....
۷۵.....	سیری در جنبش های اسلامی و اصلاحی در جهان عرب و اهل تسنن سابقه و زمینه موضوع.....

۷۸.....	جنبش اسلامی سنوسیه درلیبی
۸۰.....	جنبش اسلامی مهدی سودانی (۸۵-۱۸۸۱)
۸۳.....	سید جمال الدین اسد آبادی ۱۸۹۷-۱۸۳۸ م/ ۱۲۷۶-۱۲۱۷ ش
۸۸.....	حکومت مشروطه
۸۹.....	شیخ محمد عبده (۱۹۰۵-۱۸۴۸)
۹۳.....	سید محمد رشید رضا ۱۹۳۶-۱۸۴۶ سوری
۹۶.....	عبدالرحمن کواکبی
۱۰۰.....	استبداد و رفی از دیدگاه کواکبی
۱۰۰.....	علاج استبداد
۱۰۳.....	علی عبدالرزاق (۱۸۸۱-۱۸۶۸)
۱۰۶.....	انحطاط و سقوط خلافت عثمانی ۱۹۲۴ م
۱۱۴.....	اخوان المسلمین ۱۹۲۸ در مصر حسن البنا ۱۹۴۸-۱۹۰۰ م
۱۲۲.....	خلاصه نظرات و دیدگاه اعلی المومنین مصر حسن البنا
۱۲۳.....	مصلحان اسلامی در شبه قاره هند
۱۲۴.....	نهضت اسلامی شاه ولی الله دهلوی ۱۷۶۲-۱۷۰۲ م
۱۲۵.....	سید احمد خان هندی ۱۸۹۷-۱۸۱۷
۱۲۷.....	ابوعلی مودودی (۱۹۰۳-۱۹۷۹)
۱۲۹.....	علامه محمد اقبال لاهوری ۱۹۳۹-۱۸۷۷
۱۳۲.....	شکل گیری بنیادگرایی در جهان اسلام
۱۳۹.....	منابع فصل سوم
	فصل چهارم اصلاح طلبی و تجددخواهی شیعه
۱۵۰.....	آیت الله سید محمد طباطبایی
۱۵۱.....	جمال الدین حسینی
۱۵۶.....	میرزا محمد حسین نائینی ۱۹۳۷-۱۳۱۶/۱۸۶۰-۱۲۳۸
۱۶۵.....	جنبش علماء ایرانی در عراق
۱۷۰.....	تلگراف ها و اعلامیه های مراجع
۱۷۶.....	مبارزات علماء و روحانیت در دوران رضا شاه
۱۸۱.....	آیت الله سید حسن مدرس ۱۳۱۷-۱۲۴۶ ش
۱۸۶.....	دوران رونق و شکل گیری مذهبی در ایران
۱۹۶.....	فدائیان اسلام (۱۳۲۴-۱۳۳۴ ش)

۱۹۸.....	نهضت آزادی ۱۳۴۰ ش.....
۲۰۳.....	آیت الله سید محمود طالقانی ۱۳۵۸-۱۳۸۹ ش.....
۲۰۵.....	مهندس مهدی بازرگان (۱۳۷۳-۱۳۸۶).....
۲۰۸.....	استاد مرتضی مطهری.....
۲۱۰.....	دکتر علی شریعتی (۵۶-۱۳۱۲ ش).....
۲۱۹.....	آیت الله محمد باقر صدر (۱۳۵۹-۱۳۱۳ ش).....
۲۲۴.....	امام خمینی (ره) (۱۳۶۸-۱۳۸۱ ش).....
۲۳۱.....	نظریات و دیدگاه سیاسی امام خمینی.....
۲۳۴.....	منابع فصل چهارم.....
۲۳۸.....	منابع و مأخذ.....

مقدمه

جهان اسلام یک مجموعه ی گسترده ای است که بیش از یک میلیارد جمعیت دارد که بیشترین جمعیت مسلمانان در قسمت های وسیع قاره های بزرگ آسیا و آفریقا قرار گرفته اند علاوه بر آن در قاره های اروپا، آمریکا و استرالیا قرار دارند. این جمعیت مافوق میلیاردی را ملیت ها، نژادها و قوم های متنوع سفید، سیاه، رنگین پوست تشکیل می دهد و دارای زبان ها و گویش ها و لهجه های متفاوت و گوناگون هستند. دین رسمی و پذیرفته شده همه مسلمانان، اسلام و کتاب دینی آنها قرآن مجید است. اعتقادات مشترک همه مسلمانان توحید، نبوت و معاد همین سه اصل عامل وحدت و یکپارچگی مسلمانان می باشد. مسلمانان دارای دو جریان اصلی سنی و شیعه هستند. بسیاری از آداب و رسوم، سنن، باورها و اعتقادات مسلمانان یکسان نیست. جهان اسلام در طول چهارده قرن حیات مذهبی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دوران های متفاوتی را از عظمت و ترقی و سروری جهان پیشرفت علمی و فرهنگ و تمدنی، فتوحات و گسترش قلمرو وسیع، سلاطین قدرتمند، دانشمندان سرشناس، پنهانی ثروت های فراوان و بازرگانی پررونق، موقعیت خاص جغرافیایی میان سه قاره بزرگ آسیا، اروپا و آفریقا قرار گرفته است با وجود این، در دو سه قرن اخیر ضعف و زوال و مورد تهاجم استعمارگران اروپایی و آمریکایی، تجزیه قلمرو، نهضت ها و قیام های مذهبی و ملی و ... را تجربه کرد. نامه شان موجود است و راههای سخت و فراز و نشیب های زیادی را پیموده اند جهان اسلام و مسلمانان در دو سه قرن اخیر با درگیرهای نظامی، چالش ها و مبارزه طلبی و نفوذ سرریزی بزرگ جهانی و منطقه ای و تهاجم همه جانبه استعمار غرب روبرو بوده است بطوریکه قلمرو جهان اسلام به ویژه خاورمیانه اسلامی و عربی به محیطی بحرانی، جنگ، عقب ماندگی، محکوم مستبد، دخالت قدرتهای بزرگ، فضای نامناسب و درگیری با مشکلات متعدد و پیچیده، تنش ها، مشکلات و نارسایی های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و ... تبدیل شده است که ریشه ها و علل داخلی و خارجی دارد که به شرح آنها پرداخته خواهد شد. بخش اصلی از نابسامانی و گرفتاریهای جهان اسلام مربوط به حضور و نفوذ قدرتهای استعمارگر اروپا و آمریکا در چند قرن اخیر است. جهان اسلام در آغاز نفوذ گسترش سلطه استعماری اروپا به شرق و دنیا دارای سه امپراتوری مهم اسلامی (عثمانی ایران و گورگانی) با قلمروهای وسیع و ممالکی مستقل و برخوردار و خودکفا با اذعان به اینکه استبداد و مشکلات فراوان هم وجود داشت اما روی پای خودشان ایستاده بودند و نیازمند به بیگانگان و خارجی نبودند؛ اما به شهادت تاریخ این سه قدرت بزرگ اسلامی با توطئه و نفوذ، تفرقه اندازی و تهاجمات نظامی و سیاسی و بلعیدن منابع مالی آنها بوسیله استعمارگران اعم از شرقی و یا غربی، تجزیه و راه زوال و انحطاط و سقوط آنها را فراهم نمودند. پیامد این تحولات بزرگ ناخواسته و تحمیلی

مصیبت بار برای مسلمانان و جهان اسلام گران تمام شد و به جای امپراتوریهای قدرتمند سدکننده نفوذ و سلطه غرب، حکومت ها و دولت های محلی کوچک ضعیف و ناتوان و وابسته به بیگانگان شکل گرفت. درچنین موقعیت اسفناک پیش آمده برای جهان اسلام و مسلمانان با محیطی بحرانی، ضعف و عدم کارایی حکومتها، تفرقه و نزاعات مذهبی و محلی، سرخوردگی و خودباختگی، عقب ماندگی و نیازمندی به دیگران، عقب نشینی و شکست در مقابل امپریالیستهای شرق و غرب دامنگیر جهان اسلام گردیده بود. حال با توجه به شرایط و فضای نامناسب داخلی و خارجی که دامنگیر جهان اسلام شده بود چه راه حلهایی وجود دارد. سئالات و پرسش هایی که در اینجا مطرح است. چرا درجهان اسلام در طی دو قرن اخیر، بنشین ها و قیام های مذهبی و اسلامی، حرکت استقلال طلبانه ملی و انقلابات رهایی بخش و آزادیخواهی بوجود آمده است؟ آیا راه حلی برای نجات جهان اسلام از عقب ماندگی و استعمار خارجی وجود دارد؟ چه راه حلی نخبگان جهان اسلام برای رفع نابسامانی و مشکلات داخلی و استبداد ساختاری دارند. برای پاسخ به پرسش ها و سئوالات ضرورت دارد، حوادث و تحولات متعدد پیش آمده برای جهان اسلام را در بستر و زمینه تاریخی و اجتماعی، سیاسی، فرهنگی در گذشته و حال مسلمانان جستجو کرد. و در نهایت برای پاسخ به سئوالات به گفت و گو به نیامند است **فرض اول**: زوال و شکست امپراتوریهای عثمانی، ایران و هند و پیامدهای برای جهان اسلام گران تمام شده است. سد و مانع نفوذ استعمار گران غرب و شرق نبوده است. دخالت ها، قراردادهای تجزیه کردن قلمروها، نفوذ و حضور سلطه قدرتهای استعماری بر جهان اسلام تحمیل شد. **فرض دوم**: عقب ماندگی جهان اسلام و برتری علمی، صنعتی، نظامی اقتصادی قدرتهای استعمارگر راه نفوذ و تسلط برجهان اسلام و مسلمانان را فراهم کرد. امپریالیستهای شرق و غرب از طریق روابط نابرابری تجاری و اقتصادی، سرمایه ها و منابع زیرزمینی و اقتصادی جهان اسلام را به تاراج و یغما بردند و قراردادهای استعمارگری غارتگران را بر حکومت ها تحمیل و دست نشانده تحمیل کردند رونق و رمق را از جامعه مسلمانان گرفتند و هموطنان را خون آنها را مکیدند و سرمایه هایشان را بر باد دادند. **فرض سوم**: ورود اندیشه و تفکر آزادیخواهی غربی همچون قانون مداری، نظام تفکیک قوا، آزادی بیان و رسانه های گروهی، مشارکت مردم در قدرت و حق سرنوشت ... از عوامل بیداری و آگاهی مسلمانان و جوامع شرقی گردید که موجب جنبش ها و نهضت های آزادی بخش، مبارزه با حکومتهای استبدادی فراهم شد؛ اما به دلیل ساختار کهن استبدادی، نامأنوس بودن اندیشه غربی با جوامع بومی و نیروهای سنت گرایی مذهبی و عدم آمادگی جامعه برای پذیرش دموکراسی و قانون مداری به شکست انجامید، همچون مشروطه ایران، عثمانی و ... **فرض چهارم**: سقوط امپراتوری و خلافت

عثمانی احساسات جهان اسلام و اهل تسنن را شدیداً جریحه دار کرد بطوریکه در تاریخ معاصر به بحران خلافت مشهور شد و مسلمانان جهان عرب و هند به شورش ها و قیام های خودجوش دست زدند و عامل سقوط خلافت عثمانی و بحران خلافت را دولتهای استعمارگر به ویژه انگلیس می دانستند و در چنین موقعیت و وضعیت نامناسب برای مسلمانان و اهل تسنن، راه مقابله و نجات را از طریق مبارزه با استعمار انگلیس و حکومت های دست نشانده می دانستند که زمینه جنبش های مذهبی و انقلابی را فراهم می کرد. **فرض پنجم:** تأسیس دولت اسرائیل و تصرف سرزمین های اسلامی و عربی به ویژه بیت المقدس و شکست نظامی اعراب در مقابل اسرائیل و حمایت های نظامی و سیاسی غرب از دولت غاصب صهیونیسم که دشمنی تاریخی با اسلام و مسلمین داشتند احساسات و عواطف جهان اسلام و اعراب را به شدت جریحه دار و تکان داد. از این زاویه و نظر جریانهای سیاسی و نظامی و مذهبی به این نتیجه رسیدند که تنها راه نجات مقابله با اسرائیل و حامیانش، تشکیل حکومت اسلامی و وحدت مسلمانان میسر است و به همین جهت به تسریع روند انقلابی گری و مبارزه طایفه علیه غرب و احیای جنبش های مذهبی و اسلامی تندرو و بنیادگرا انجامید **فرض ششم:** حمله شوروی کمونیسم و ملحد به افغانستان اسلامی به برانگیخته شدن احساسات مذهبی و عاطفی جهان اسلام در مقابل کمونیسم و شوروی انجامید. افکار عمومی و فضای جهان اسلام را به خود مشغول ساخت و دولتهای غربی به ویژه آمریکا که تضاد فکری و ایدئولوژیک با کمونیسم و منافع ملی و اقتصادی و سلطه بر دیگران با ابر قدرت شرق شوروی داشتند و بحسب تقویت و همراهی با نیروهای مبارز و جنگجوی در مقابل شوروی شدند. چنین فضای مناسب باعث گردید که اندیشه و تفکر مذهبی افراطی وهابیت شرایط رشد و نشو و نما پیدا کند و با ورود عربستان سعودی به صحنه، پولها و دلارهای نفتی عرصه پاکستان و افغانستان را به پایگاه وهابیت تبدیل کرد که در نهایت امر در ابتدا القاعده و طالبان و به دنباله اش داعش از مسیر مسیر رشد و گسترش یافتند که الان شاهد این همه فجایع در عراق، سوریه، افغانستان و پاکستان و سایر بلاد جهان اسلام حتی اروپا آمریکا و روسیه و ... هستیم. **فرض هفتم:** دولت ایران و حاکمان جهان اسلام مستبد خودکامه و در اداره امور کشورشان ناتوان و وابسته به بیگانگان بودند. دول غربی و شرقی بخاطر حفظ منافعشان این حکومت های مستبد را در مقابل مردم جهت سرکوبی حمایت می کردند و مردم در قدرت و حکومت سهم و شریک نبودند رابطه دولت و ملت دشمنی و خصومت بود به همین جهت آنها مشروعیت و مقبولیت مردمی نداشتند در چنین شرایط نامساعد ملی و حکومتی، عناصر مذهبی و ملی و جریانهای همسو به جنبش های مبارزاتی و انقلابی می پیوستند تا از این طریق بتوانند اهداف و دیدگاه فکری و

عقیدتی شان را تحقق ببخشند. اهداف تحقیق این است که تبیین و مشخص نماید جنبش‌ها و نهضت‌ها، قیام‌ها، انقلابات، جریانهای استقلال طلبانه ملی ازطرف رهبران و نخبگان مذهبی فکری و روشنفکران مذهبی و ملی توده‌های مسلمانان آن بوده که از وضعیت عقب ماندگی، ناتوانی نجات یابند و تنها راه‌هایی را تشکیل حکومت و دولت اسلامی مورد دلخواه خودشان می‌دانستند که پیرو قرآن و قانون شریعت و سنت پیامبر باشد و در انتخاب حکومت و مسیرش، برداشت و قرائت‌های افراطی راه یافت. اهمیت تحقیق، دراین که سیری خلاصه و مفید از تاریخ جنبش‌ها، قیامها، حرکتها و انقلابات مذهبی درجهان اسلام را که داعیه اصلاح طلبی، مجددگرایی و سلفی‌گری، بنیادگرایی مذهبی، اصل‌گرایی و در گذشته به ویژه در دو قرن اخیر که در میان مسلمانان بوقوع پیوسته است مورد بررسی و نقطه نظرات واقدامات و عملکرد آنها را تشریح و ارائه داد تا مشخص و معلوم گردد که این جنبش‌ها و نهضت‌ها و همگی دریک خط امتداد و مسیر جهت نجات و رهایی مسلمانان با سلیقه و دیدگاههای متفاوت بوده است که بعضی از این جنبش‌ها و نهضت‌ها افراطی و خلاف مصالح و منافع مسلمانان بوده است و به تفرقه‌گرایی و جدایی بین مسلمانان انجامید. برای اثبات قضیه از نوع روش نظری و ذهنی جهت تجزیه و تحلیل پرسش‌ها و فرضیه‌ها به روش تاریخی و توصیفی توجه دارد و به تفسیر جریانات در محدوده زمانه تحقیق می‌پردازد و با جدیت تلاش دارد به هدف تحقیق برسد. متغیرها، نهضت‌ها، جنبش‌ها و انقلابات مذهبی اسلامی جهت برقراری حکومت اسلامی درجهان اسلام را به عنوان یک متغیر مستقل داخلی باید درنظر گرفت. متغیرهای فرعی و وابسته همانند بحران خلافت عثمانی، تشکیل دولت یهودی اسرائیل در سرزمین اسلامی، حمله شوروی کمونیسم به افغانستان اسلامی و ... در تکمیل و راستای تحولات جهان اسلام به تسریع جنبش‌ها و نهضت‌های اسلامی کمک کرده است. ادبیات تحقیق؛ دراین کار تحقیقی از شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای، مطبوعات، خاطرات، مصاحبه‌ها و دیدگاههای صاحب نظران و اهل قلم استفاده می‌شود جهت تبیین و روشن شدن هدف موضوع تحقیق مکتوب به چهارفصل تقسیم می‌گردد و در طول تحقیق تلاش می‌شود که پاسخ مناسبی به پرسش و فرضیات داده شود. فصل اول؛ سیری کوتاه و خلاصه بطور کلی و الگویی به اوضاع جهان اسلام از نظر اصلاح طلبی، جنبش‌ها از گذشته و قرون اولیه جهان اسلام تا قرن چهاردهم و حالا به بررسی و تشریح می‌پردازد سعی و کوشش می‌شود که یک وضعیت کلی از سابقه تفکر اصلاح طلبی و با به تعبیر غربی‌ها بنیادگرایی اسلامی رابطور شفاف و مستند و با ادله ارائه داده شود. فصل دوم؛ به سابقه تفکر سلفی و اصل‌گرایی و مجدد گرایی درمیان اهل سنت به ویژه عناصر و چهره‌های

نامور و شاخص این دیدگاه از قرنهای اولیه اسلامی تا تاریخ معاصر و حالا می پردازد. عواملی که این دیدگاهها را تقویت و موجب شکل گیری آنها گردیده است شرح داده خواهد شد. نظرات سیاسی و مذهبی و فقهی رهبران نامدار و شاخص آنها از جمله احمد بن حنبل، ابن تیمیه، محمد بن عبدالوهاب، اخوان المسلمین مصر و ... را تا زمان حال بررسی و مورد تحقیق قرار خواهد داد. **فصل سوم:** به جنبش های اسلامی و اصلاحی عرب و اهل سنت در تاریخ معاصر می پردازد. عوامل و شخصیت های مؤثر در ایجاد حرکت های اصلاح طلبی و آزادی بخش در جهان عرب همچون حمله ناپلئون به مصر و ورود تفکر آزادیخواهی غرب و نمادهای تمدنی، به صحنه آمدن مصلحان بزرگ همانند جمال الدین اسدآبادی، محمد عبده، رشید رضا، کواکبی و ... همچنین پیامد بحران خلافت عثمانی در جهان اسلام به ویژه اهل سنت، زمینه و شکل گیری اخوان المسلمین مصر که یکی از عوامل پیامدهای بحران خلافت عثمانی در مصر و ... را در میان اهل سنت مورد بررسی و تشریح قرار می دهد.

فصل چهارم: به ایران، تکر و اندیشه اصلاح طلبی و مجدد گرایی شیعه در طول قرون اسلامی می پردازد. اقدامات، عملکرد رهبران و نخبگان شیعه را به ویژه در دو قرن اخیر مورد بررسی قرار می دهد. چگونگی دیدگاهها و تفکرات اصلاح طلبی آنها از نظر ایدئولوژی و مکتبی بر بنیان اعتقادات دینی قرآن و سنت پیامبر و اهل بیت (ع) و فرهنگ اسلامی الهام می گیرد، لذا هیئتها به افراد گری و تندروی نینجامید. جنبش ها و نهضت های مذهبی در دو قرن اخیر در ایران از جنبش تنکو تا مشروطه، پانزده خرداد ۱۳۴۲ و انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ به بررسی امام خمینی ریشه در اعتقادات دینی و تجددخواهی شیعه دارد که آغازش از قیام سرخ کربلا شروع شده است و در طول چهارده قرن گذشته الهام بخش شیعیان می باشد هم چنین با انقلاب ۱۹۲۰ روحانیت شیعه در عراق پرداخته می شود. دیدگاهها و تفکرات مردان بزرگ شیعه ازسید جمال الدین اسدآبادی تا امام خمینی و ... مورد بررسی و تشریح قرار می گیرد.